

POPULAȚIA CA RESURSĂ LIMITATĂ

Vladimir Trebici

Populația activă sau forța de muncă ocupată, ca principală forță de producție, are o dublă condiționare: una *demografică*, conferită de numărul și structura populației totale și alta *economică*, asigurată de numărul de locuri de muncă disponibile, de gradul de înzestrare a acestora, de structura economiei naționale. Prin urmare, forța de muncă are dimensiuni *cantitative* — numărul și structura ei — și caracteristici *calitative* — stocul de învățământ, stocul profesional, sănătatea —, între care există o anumită corelație. Unul și același volum al forței de muncă se poate deosebi prin caracteristicile sale calitative. De aceea forța de muncă, deși se încadrează în noțiunea generală de „resurse”, se deosebește fundamental de resursele naturale, cum ar fi resursele energetice și cele de materii prime, prin aceea că ea este inepuizabilă în ce privește calitatea: învățarea și deci creșterea stocului de învățământ sînt procese care nu au limite, iar rezultatul final este creșterea productivității sociale a muncii, de asemenea teoretic infinită. Limitele forței de muncă sînt numai cele ce privesc volumul ei și care sînt determinate — cum s-a mai spus — de numărul și structura populației totale care, la rîndul lor, sînt funcție de regimul de natalitate și de mortalitate. Or, în condițiile în care natalitatea s-a înscris de multă vreme într-o tendință de scădere, iar mortalitatea este aproximativ stabilizată, exedentul natural luînd valori tot mai reduse, este foarte important să se examineze populația ca resursă limitată. Preocupările de bună gospodărire și economisire a resurselor naturale sînt actuale și pentru populație, cu deosebirea că avem de-a face cu o resursă de un fel deosebit, a cărei reproducere se realizează pe alte căi decît cea a resurselor naturale.

Cu cîteva decenii în urmă, în teoriile și modelele creșterii economice forța de muncă (L) era tratată ca variabilă exogenă, considerată practic nelimitată. Creșterea ei era considerată egală cu creșterea populației totale, exprimată în cunoscuta formulă: $L_t = L_0 \cdot e^{rt}$, în care L — forța de muncă la momentul 0 și t , iar r rata medie anuală de creștere a populației. Ceva mai recent, în aceste modele ale creșterii economice a fost introdusă ca variabilă și structura pe vîrste a populației, dat fiind efectul important al schimbării structurii demografice asupra economiei. Nu au lipsit nici încercări — puține la număr, ce-i drept — de a considera, într-o viziune sistemică, forța de muncă ca variabilă endogenă, înlănțuind astfel variabilele economice cu cele demografice, inclusiv natalitatea și mortalitatea.

În cele ce urmează ne vom ocupa numai de aspectul cantitativ demografic al forței de muncă punind în evidență tendințele ce limitează volumul și structura acesteia. În final vom sugera unele soluții practice ce vizează deopotrivă politica demografică ca și cea economico-socială. Unele precizări de noțiuni și metode sînt necesare pentru justa înțelegere a problemei.

Cea mai generală noțiune este aceea a *populației în vîrstă de muncă*; potrivit legislației în vigoare cu privire la vîrsta de intrare în activitate (16 ani) și de pensionare (57 ani pentru femei și 62 ani pentru bărbați) ea cuprinde cohortele în vîrstă de 16—56 ani (femei) și de 16—61 ani (băieți). O vom numi resursa maximă potențială a forței de muncă sau *resursa demografică*. Volumul și structura ei se modifică în permanență sub efectul natalității și mortalității. În raport cu economia națională ea este oferta demografică căreia îi corespunde cererea de forță de muncă (numărul locurilor de muncă). *Populația activă*, ca o categorie demo-economică, cuprinde persoanele active; ea se determină, potrivit metodologiei în vigoare, numai cu prilejul recensămintelor populației (ultimul în 1977). Ea face legătura dintre populația totală (resursele potențiale de muncă) și economia, prin așa-numitele rate de participare după sex și vîrstă a populației la activitatea economică; în mod obișnuit ele se numesc *rate de activitate după sex și vîrstă*.

Populația ocupată include toate persoanele care au o ocupație aducătoare de venit; se determină la sfîrșitul fiecărui an, datele se publică în edițiile anuale ale Anuarului statistic al R.S.R. Ponderea populației ocupate în populația totală este gradul de ocupare a populației. Din cauza diferențelor metodologice numărul populației active nu coincide cu numărul populației ocupate, diferența este însă destul de redusă. *Personalul muncitor* reprezintă partea cea mai importantă a populației ocupate și include persoanele care, avînd o ocupație, primesc retribuție; se determină pentru fiecare an. Diferența dintre numărul personalului muncitor și numărul populației ocupate totale reprezintă, în linii generale, populația ocupată în agricultura cooperativizată și persoanele active din gospodăriile țărănești necooperativizate.

O ilustrare a dimensiunii categoriilor mai sus arătate ne oferă tabelul 1.

Tabelul prilejuiește citeva constatări importante. Gradul de ocupare și, respectiv, rata brută de activitate au valori relativ ridicate; ele înregistrează însă o tendință de scădere. La recensămîntul din 1977 jumătate din populația țării era activă: 55,2% din populația masculină și 45,1% din populația feminină. La recensămîntul din 1966, rata brută de activitate era și mai ridicată: 54,2% la populația totală, 60,7 la populația masculină și 48,1% la populația feminină. Între cele două recensăminte (10,83 ani) creșterea medie anuală a populației active a fost de circa 40 000 persoane. Gradul de ocupare a populației a scăzut și el: de la aproape 51% (1966) la ceva mai mult de 46% (1982). Populația ocupată a crescut în medie anuală, mult mai încet în ultimii ani. Să mai remarcăm că populația în vîrstă de muncă a crescut lent; ponderea ei în populația totală a scăzut de la 59%(1966), la 57,1%(1982).

Cauzele ritmului modest de creștere a populației active și, respectiv, a celei ocupate sînt parțial demografice, dar și social-economice. Cea

Tabelul 1

	1966	1977	1982
1. Populația în vîrstă de muncă (16—61 respectiv 15—56 ani)	11 278 248	12 675 071	12 835 958
2. Populația activă	10 362 300	10 793 602	—
3. Populația ocupată	9 732 420	10 350 100	10 428 100
4. Personalul muncitor	4 496 700	6 658 800	7 553 200
5. Rata brută de activitate (%)	54,2	50,1	—
6. Gradul de ocupare (%)	50,9	47,8	46,4
7. Pondere (%) personalului muncitor			
— în populația totală	23,5	30,7	33,6
— în populația ocupată	46,2	64,3	72,4

Notă: Populația activă și rata brută de activitate: la data recensămîntului din 1966 și 1977; populația ocupată: la sfîrșitul anilor indicați; numărul personalului muncitor: număr mediu în anii respectivi.

demografică este scăderea de lungă durată a natalității. Considerînd că în fiecare an populația în vîrstă de muncă cuprinde 46 cohorte (generații masculine și 41 cohorte (generații) feminine, corespunzînd claselor de vîrstă 16—61 ani (bărbați) și 16—56 (femei) este ușor de urmărit variațiile natalității și influența acesteia asupra numărului și structurii populației în vîrstă de muncă și, respectiv, asupra populației active (ocupate). Între anii 1958—1966 s-a înregistrat o scădere accentuată a natalității: generațiile apărute în această perioadă sînt numeric mai mici decît cele anterioare și decît cele de după 1967, cînd a avut loc o redresare a natalității. Or, aceste generații au început să intre în rîndurile populației în vîrstă de muncă odată cu anul 1974, astfel încît în anul 1982 cele 9 generații 1958—1966 constituiau populația în vîrstă de 16—24 ani. Generațiile mai mari (1967—1974) încep să intre în potențialul de muncă odată cu anul 1983; în 1990 ele vor constitui populația în vîrstă de 16—23 ani. După 1974 natalitatea populației României se înscrie într-o tendință rapidă de scădere: natalitatea a ajuns, în 1983, la 14,3 născuți vii la 1 000 locuitori, cel mai scăzut nivel din perioada 1967—1982. Situația natalității și fertilității din 1982 este asemănătoare cu cea din anii 1965—1966¹.

Cauzele social-economice ale creșterii lente a populației active (ocupate) sînt, în principal, două: întîrzierea intrării în activitate a claselor de vîrstă 16—19 ani și 20—24 ani, ca urmare a cuprinderii mai largi a învățămîntului iar, pe de altă parte, ieșirea masivă din activitate a populației în vîrstă, pentru a beneficia de regimul de pensii.

Efectul comun al acestor cauze se regăsește în scăderea ratelor de activitate a producției².

¹ Vl. Trebici, *Model demografic național și submodele regionale*, în „Viitorul social”, nr. 1, 1984, p. 49—57.

² Frans Willekens, *The demography of labor force participation*. I.I.A.S.A. Laxenburg RM — 78 — 17 April 1978, definește indicele brut de ani de viață activă („Gross years of active life-index”) ca sumă a ratelor de activitate după vîrstă, în mod similar, cu rata totală de fertilitate (suma ratelor specifice de fertilitate).

Tabelul 2

Indicatori	Masculin			Feminin		
	1966	1977	Dife- rențe	1966	1977	Dife- rențe
1. Rata brută de activitate (populația activă în % în populația totală)	60,1	55,2	-5,5	48,1	45,1	-3,0
2. Rata brută de activitate (populația activă în % în populația în vîrstă de 15--74 ani)	85,1	77,3	-7,8	65,9	62,3	-3,6
3. Indicele brut de ani de viață activă (ani)	48,7	42,6	-6,1	36,8	34,4	-2,4

Scăderea indicatorilor de activitate este mai pronunțată la populația masculină decît la cea feminină. Explicația rezidă în faptul că gradul de ocupare a femeilor a fost mai redus decît al bărbaților. Se știe că de-a lungul anilor una din rezervele importante de forță de muncă l-a constituit populația feminină casnică.

Dacă facem comparația cu populația ocupată, constatările sînt asemănătoare. Dacă luăm perioada 1950—1982, rata medie anuală de creștere a populației totale a fost de 1%, iar a populației ocupate de 0,7%. Pentru perioada 1965—1982, situația se prezintă astfel :

Tabelul 3

Creșterile și ratele medii anuale ale populației totale și populației ocupate în anii 1965—1982

	1965—1982	1975—1982	1980—1982
1. Sporul populației totale	203 000	176 000	138 500
2. Rata medie anuală (%)	1,0	0,8	0,6
3. Sporul populației ocupate	43 771	39 614	39 000
4. Rata medie anuală (%)	0,4	0,4	0,4

Scăderea sporului mediu anual al populației totale este urmarea reducerii natalității și, în oarecare măsură, a creșterii mortalității : în 1982, rata de natalitate a fost de 15,3%, cea de mortalitate, a fost de 10%, rata excedentului natural, de 5,5%; în 1983, valorile au fost : 14,3% și respectiv 10,4%, cu o rată a excedentului natural de 3,9%. Rata creșterii totale a fost de 4,6‰, sau, în procente, circa 0,5%, pentru 1982 față de 1981, și de 2,9‰ sau 0,3%, în 1983 față de 1982, cea mai scăzută din ultimii ani. Scăderea sporului și ratei de creștere a populației ocupate este determinată, în principal, de scăderea înregistrată la nivelul populației totale.

S-ar putea crede că scăderea gradului de ocupare a populației s-ar datora lipsei de locuri de muncă. Or, evoluția numărului personalului muncitor ne arată că procesul de creștere a noilor locuri de muncă a avut loc în decursul întregii perioade, cu intensități diferite de la o subperioadă la alta. În perioada 1956 —1982 au fost create circa 4 600 000 noi locuri de muncă³.

Pe subperioade situația este următoarea :

Tabelul 4

Numărul total și mediu anual de noi locuri de muncă create

	Total	Mediu anual
1956—1982	4 604 800	177 108
din care :		
1956—1960	300 800	60 160
1961—1965	1 056 100	211 220
1966—1970	803 400	160 680
1971—1975	1 192 100	238 420
1976—1980	1 039 200	207 840
1981—1982	213 200	106 600

Faza cea mai intensă de creare a noilor locuri de muncă a fost cincinalul 1971—1975. Nu examinăm aici raportul dintre acest fenomen și dezvoltarea economică (investiții etc.).

Sub raport demografic se impune însă corelația cu sporul total și cel natural al populației.

Tabelul 5

Sporul total și cel natural al populației în perioada 1966—1983

Perioada	Sporul total	Sporul natural
1966—1970	255 600	260 154
1971—1975	198 400	207 486
1976—1980	186 600	198 525
1981	138 246	156 466
1982	102 989	120 042
1983	66 485	87 606

Notă : Populația la 1 ianuarie al fiecărui an.

³ Calculul s-a făcut ca diferență dintre numărul personalului muncitor la date succesive de timp. Aceste noi locuri de muncă au fost ocupate de excedentul natural demografic (persoane care intră în populația ocupată, de populația disponibilă din agricultură, de femeile casnice etc.). Soldul net al locurilor de muncă ar fi cel exprimat de sporul populației ocupate.

Scăderea excedentului natural este evidentă: ritmul este foarte rapid. Ca atare resursa demografică devine o resursă limitată din punct de vedere cantitativ, caracteristică ce se va continua și în anii următori. Aceasta pune pe primul plan problema îmbunătățirii caracteristicilor calitative ale populației: utilizarea rațională a forței de muncă, înzestrarea tehnică a locurilor de muncă, creșterea stocului de învățămînt, perfecționarea calificării, îmbunătățirea repartiției, cu corolarul: creșterea productivității muncii.

Fiind vorba de *calitatea* populației, trebuie să abordăm problema mortalității și, respectiv, a duratei medii a vieții populației României. După cum atrage atenția un studiu recent⁴, durata medie de viață arată o evoluție ezitantă și chiar de regres în ultimii ani. Această tendință, comună și altor țări, este valabilă în special pentru populația masculină: ne întîlnim cu aspecte noi ale supramortalității masculine. Este suficient să facem comparația între tabela de mortalitate 1970—1972 și cea din 1982⁵.

Tabelul 6

Durata medie de viață pe sexe 1970—1972 și 1982 (ani și sutimi)

	1970 1972	1982	Creștere 1982 față de 1970—1972 (ani)
Sexul masculin	66,27	67,32	1,05
Sexul feminin	70,85	72,80	1,95
Diferența feminin — masculin	4,58	5,48	0,90

Creșterea duratei medii de viață a bărbaților a fost modestă în comparație cu cea a femeilor, drept care decalajul între cele două sexe, de 3,5 ani (1956), a ajuns la aproape 4,6 ani (1970—1972) și circa 5,5 ani, în 1982. Examinînd mai aprofundat cele două tabele de mortalitate constatăm că probabilitatea de deces la vîrstele 55—70 ani la populația masculină sînt, în 1982, mai mari decît în 1970—1972. Supramortalitatea masculină — după cum arată specialiștii — are numeroase cauze: inegalitatea biologică, suprasolicitarea profesiilor grele, alcoolismul și tabagismul, morțile violente etc. Nu dispunem de un studiu care să pună în evidență impactul acestor cauze asupra supramortalității masculine în România.

Să mai amintim că sub efectul scăderii natalității populația României cunoaște, de cîteva decenii, un proces de îmbătrînire demografică⁶.

⁴ V. Ghețău, *Evoluții recente ale duratei medii de viață în România*, în: „Viitorul social”, nr. 6, 1983.

⁵ Pentru 1982: I. Hristache, Vl. Trebici, *Analiza demografică pe provincii istorice*. Comunicare prezentată la al V-lea simpozion, organizat de A.S.E., 14—15 iunie 1984.

⁶ Vl. Trebici, *The Demographic aging of the Romanian population. Causes and Consequences*, în: „Romanian Journal of Gerontology and Geriatrics”, No. 1, Tome 4, 1983 și No. 1, Tome 5, 1984.

Aceasta afectează și populația în vîrstă de muncă și, respectiv, populația activă. Nici aceste aspecte nu au fost încă studiate de demografia noastră.

Concluzia care se desprinde din cele arătate în articolul de față este una singură: o mai aprofundată studiere a aspectelor calitative ale populației și forței de muncă în vederea fundamentării strategiei de îmbunătățire a folosirii populației, „bunul cel mai de preț existent în lume”. În acest sens, planul de măsuri adoptat de Comitetul Politic Executiv al C.C. al P.C.R.⁷ are o importanță deosebită. Realizarea obiectivelor sale, în contextul general al politicii social-economice și demografice din România, va duce la îmbunătățirea caracteristicilor cantitative și calitative ale populației.

⁷ Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la creșterea răspunderii organelor și organizațiilor de partid, organelor de stat și cadrelor medico-sanitare în înfăptuirea politicii demografice și asigurarea unui spor corespunzător al populației. În „Buletinul oficial al Republicii Socialiste România”. Anul XX, nr. 18, Partea I, Simbătă, 3 martie 1984 p. 3-5.